

136. Bijbelstudie over ZIEKENBEZOEK - BIQR CHOLIM ביקור חולים

Deel 1: Bijbelse opdracht en daad van naastenliefde

Bent u wel eens ziek geweest en heeft u noodgedwongen een poos in het bed doorgebracht, al was het maar met een onschuldig griepje? Vast wel! De dagen verstrijken heel langzaam vol pijn en koorts en ook 's nachts krijgt u geen oog dicht met het gevolg dat u zich de volgende dag nog beroerder voelt. Maar het ergste is het gevoel van hulpeloosheid en afhankelijkheid. U bent afhankelijk van een ander, want zelf kunt u het bed niet uit. Maar stel dat er geen ander is die naar u omkijkt, bloemen naast uw bed zet, een verfrissend glas water of sap voor u brengt en regelmatig vraagt of u nog iets nodig hebt. Wat dan? Dan komt er naast de ziekte ook nog eens de verschrikkelijke eenzaamheid bij, een knagend gevoel van verlatenheid. Kent u dit alles uit eigen ervaring? Bijna nergens in Europa is dit verschijnsel schrijnender dan helaas hier in Nederland. De Eeuwige alleen weet, hoeveel duizenden mensen in dit land in eenzaamheid moeten lijden omdat niemand naar hun omkijkt en er echt niemand is die om hen geeft. Dat komt voornamelijk, omdat men vandaag zo met zichzelf bezig is in dit land. Veel Nederlanders hebben weinig contact met de familie, velen kennen niet eens hun neven en nichten, ooms en tantes. Zelfs het contact tussen ouders en volwassen kinderen blijkt vaak zeer beperkt te zijn en de relatie met de burens is ook niet meer wat het was. Tegenwoordig weet je vaak niet eens hoe de burens heten, want iedereen leeft zijn eigen leven. Het gevolg is vereenzaming. Van mensen met een Indonesische of Surinaamse achtergrond weten we wel, dat ze in het ziekenhuis of ook thuis veel bezoek krijgen. De geur van de meegebrachte Bami of Roti laat niets te raden over in welke kamer de zieke zich bevindt. Het bed is doorgaans omringd door familie, vrienden en geloofsgenoten, die met hun liefde en warmte de zieke bemoedigen en opvrolijken. Maar hoe zit dat bij de Joden? Eigenlijk niet veel anders, want over het algemeen hebben Joden waar ter wereld ook eveneens een hechte familieband en het bezoeken en verzorgen van een zieke is in de Joodse gemeenschap niet meer dan vanzelfsprekend.

Behoud van het leven

In het Jodendom gaat het behoud van leven, פיקוח נפש Piquach Nefesh, boven alles, zoals in de Mishna duidelijk naar voren gebracht wordt: *"Ieder, die een ziel in het leven behoudt, hem wordt dat aangerekend als had hij de hele wereld behouden!"* (Sanhedrin IV,5). De reden hiervoor is, dat lichaam, ziel en geest samen één geheel vormen en de mens in deze stoffelijke wereld slechts door middel van deze combinatie de g'ddelijke opdracht kan vervullen. Dat is de voornaamste reden, waarom de Joden in tegenstelling tot andere volken en religies zozeer aan het leven gehecht zijn dat ze zelfs belangrijke Mitz'vot zoals o.a. het Shabatgebod opzij mogen zetten als dat leven in gevaar komt, bijvoorbeeld door ziekte. Dan moet juist alles aan gedaan worden om de zieke medemens in leven te houden. Het is dus van het grootste belang dat iedereen zijn uiterste best doet om ervoor te zorgen, dat een zieke zo spoedig mogelijk geneest. Naast de medische zorg speelt het bezoeken van de zieke om hem of haar te bemoedigen, met liefde te omringen en op te vrolijken een cruciale rol in het genezingsproces. Daarom geldt het ziekenbezoek, in het Hebreeuws ביקור חולים Biquir Cholim genaamd, als één van de voornaamste leefregels binnen de Joodse gemeenschap, omdat de gerichtheid op het leven daarin sterk naar voren komt. In de derde eeuw van de gewone jaartelling ontwikkelde zich de Biquir Cholim van een sociale gewoonte tot een religieuze verplichting. Rabbi Yochanan zei, dat het ziekenbezoek één van de zes daden is, waaronder de gastvrijheid en eerbied voor vader en moeder, waarmee de mens de vruchten plukt in Olam Haze, deze wereld, en een beloning ontvangt in Olam Haba, de toekomstige wereld. (Shabat 127a). Daarom worden ziekenbezoek en de verzorging van een zieke als geweldige daden van naastenliefde gezien. In B'rit haChadasha [het Nieuwe Testament] lezen we dat Yeshua veel aandacht had voor zieken, en dat Hij zijn leerlingen de opdracht gaf om zieken te bezoeken en goed voor hen te zorgen

(o.a. Lucas 10:30-37 en Mattheüs 25:31-46). Bij het ziekenbezoek en de zorg voor de zieken gaat dus om een bijzonder hoog aangeschreven bijbelse opdracht, waaraan men zich niet mag onttrekken en vormt daarmee een wezenlijk onderdeel van het sociaal-religieus leven in de Joodse geloofsgemeenschap. Het is dus geen vrijblijvend bezoekje, dat men naar eigen goeddunken al dan niet aflegt, want in vroegere tijden, toen er nog geen ziekenhuizen en goede medische voorzieningen waren, kon het ziekenbezoek daadwerkelijk een zaak van leven en dood betekenen. Het bezoek aan een zieke kon diens leven redden, maar door daarin nalatig te zijn kon het met de patiënt nogal vaak slecht aflopen. Volgens de Babylonische Talmud, die in het Hebreeuws תלמוד בבלי Talmud Bav'li genoemd wordt, staat de Mitz'va [het gebod] van het ziekenbezoek centraal in de Joodse traditie (נדרים Nedarim 39b en 40a). Hoe hoog het nalaten van de Biquor Cholim destijds werd opgenomen, blijkt uit de woorden van de reeds eerder genoemde Rabbi Yochanan: *“Al wie een zieke bezoekt, werkt mee aan diens herstel, maar wie hem aan zijn lot overlaat, is medeschuldig aan zijn dood.”* Rabbi Dimi beaamde dit met een soortgelijke stelling: *“Ieder die een zieke bezoekt bevordert daardoor dat deze blijft leven; een ieder die nalaat een zieke te bezoeken bevordert dat deze zal sterven.”* Voor een gelovige Jood staat dus het niet bezoeken van een zieke in principe gelijk aan moord, zoals Rabbi Aqiva, één van de bekendste rabbijnen uit de tweede eeuw keihard stelde: *“Degene, die geen ziekenbezoek wil afleggen, is even schuldig als degene, die bloed vergiet!”* (נדרים Nedarim 40a). Yeshua haMashiach gaat daarbij nog een stapje verder door te stellen, dat wie een zieke niet bezoekt, dit Hemzelf aangedaan heeft: *“Ik ben ziek geweest en gij hebt Mij niet bezocht...”* (מתתיהו Matityahu [Mattheüs] 25:43). Wat bedoelt Hij daarmee? Hij zegt het zo: *“Voorwaar, Ik zeg u, in zoverre gij dit aan een van deze minsten niet gedaan hebt, hebt gij het ook aan Mij niet gedaan!”* (vers 45).

De Tora is het beste geneesmiddel

De פרקי אבות Pirkei Avot zijn de hoofdstukken uit het Mishna-tractaat אבות Avot, waarin de gezegden van de geleerden zijn opgenomen, die vanaf de tweede tempelperiode tot het einde van de tweede eeuw hebben geleefd. Zij geven wijze lessen en trachten ons het belang van de Tora voor alle facetten van het leven bij te brengen. Het bezig zijn met ziekte en genezing komt in paragraaf 7 van hoofdstuk VI tot uitdrukking: *“Groot is de Tora, want ze brengt leven aan hen die haar nakomen, zowel in deze wereld als in de wereld die komen gaat, want er is gezegd: ‘Want leven zijn zij voor hen die ze vinden en genezing voor heel het lichaam’ (Spr. 4:22). En ook: ‘Genezing zal het voor het lichaam zijn en merg voor je beenderen’ (Spr. 3:8). En verder: ‘Een levensboom voor hen die er aan vasthouden en die er houvast aan heeft wordt gelukkig’ (Spr. 3:18). Ook zegt het spreukenboek: ‘Een gracieuze krans zijn ze voor je hoofd en een sierlijke ketting voor je hals’ (Spr. 1:9). En ook: ‘Ze geeft uw hoofd een gracieuze krans, met een prachtig diadeem zal ze u omgeven’ (Spr. 4:9). En voorts: ‘Want door Mij zullen je dagen veel worden en zullen je levensjaren in aantal toenemen’ (Spr. 9:11). Ook nog: ‘Een lang leven in haar rechterhand en rijkdom en eer in haar linker’ (Spr. 3:16). En tenslotte: ‘Want een lang leven en jaren van leven en vrede zullen zij je volop brengen’ (Spr. 3:2).”* Rabbi Yehoshua Ben Levi leerde met het oog op het bovenstaande: *“Heeft iemand pijn in het hoofd, hij doet het beste de Leer te beoefenen, want er is gezegd: ‘Zij, de Leer, is een lieflijke krans om uw hoofd’ (Spr. 4:9). Heeft iemand pijn in zijn keel, dan is het beoefenen van de Leer de beste medicijn, want er staat: ‘Zij is een keten om uw hals’ (Spr. 1:9). Heeft iemand pijn in zijn ingewanden, hij beoefene de Leer, zoals er gezegd is: ‘Zij is een arts enij voor uw vlees’ (Spr. 4:22). Gevoelt men pijn in de beenderen, men beoefene de Leer naar het gezegde: ‘Zij is een merg voor uw gebeente’ (Spr. 3:8). Heeft men pijn over zijn gehele lichaam, dan brengt de Leer genezing naar het gezegde: ‘Voor al zijn vlees is zij genezing’ (Spr. 3:8).”* (עירובין Eruvin 54a).

De beste Geneesheer is de Eeuwige zelf!

Er bestaat geen betere arts dan de Heilige, geprezen zij Hij, want Hij heeft gezegd: *“Als jullie de woorden van de Eeuwige, jullie G'd, ter harte nemen, als jullie doen wat goed is in Zijn ogen en al Zijn geboden en wetten gehoorzamen, zal Ik jullie met geen van de kwalen treffen waarmee Ik Egypte heb gestraft! Ik, de Eeuwige, ben het die jullie geneest!”* (שמות Sh'mot [Exodus]

15:26, NBV). In de NBG-vertaling luidt deze tekst als volgt: *“Indien gij aandachtig luistert naar de stem van de Eeuwige, uw G'd, en doet wat recht is in Zijn ogen, en uw oor neigt tot Zijn geboden en al Zijn inzettingen onderhoudt, zal Ik u geen enkele van de kwalen opleggen, die Ik de Egyptenaren opgelegd heb; want Ik, de Eeuwige, ben uw Heelmeester!”*

Psalmverzen ter bemoediging van zieken

Het lezen van toepasselijke Bijbelteksten en vooral de Psalmen waar de zieke kracht uit kan putten kan het genezingsproces versnellen. Ik zal hier een paar prachtige Psalmverzen citeren, die u kunt voorlezen als u zelf op ziekenbezoek gaat: *“Loof de Eeuwige, mijn ziel, en vergeet niet één van Zijn weldaden; die al uw ongerechtigheden vergeeft, die al uw ziekten geneest.”* (תהלים Tehilim [Psalmen] 103:2-3). *“Looft de Eeuwige, want het is goed, onze G'd te psalmzingen, ja, het is liefelijk, een lofzang is betamelijk. Hij geneest de verbrokenen van hart en verbindt hun wonden.”* (תהלים Tehilim [Psalmen] 147:1 en 3). *“Adonai, mijn G'd, tot U riep ik om hulp, en Gij hebt mij genezen! Psalmzingt de Eeuwige, gij Zijn gunstgenoten, en looft Zijn heilige naam; want een ogenblik duurt zijn toorn, een leven lang zijn welbehagen; des avonds vernacht het geweest, tegen de morgen is er gejuich!”* (תהלים Tehilim [Psalmen] 30:3,5 en 6). *“Gelukkig wie zorgt voor de armen; in kwade dagen zal de Eeuwige hem uitkomst geven, de Eeuwige zal hem beschermen en in leven houden. Op zijn ziekbed zal de Eeuwige hem tot steun zijn. Hoe lang hij ook ziek ligt, U keert zijn lot ten goede!”* (תהלים Tehilim [Psalmen] 41:2,3 en 4). Het laatste citaat riep bij de oude wijzen enkele vragen op: *“Ravin zei, dat Rav gezegd heeft: Hoe weten wij, dat de Heilige, geprezen zij Hij, een zieke verpleegt? Omdat er geschreven staat: ‘Op zijn ziekbed zal de Eeuwige hem tot steun zijn’ (Ps 41:4). Ravin zei ook, dat Rav gezegd heeft: Hoe weten wij, dat de Shechina boven een ziekbed aanwezig is? Omdat er geschreven staat: ‘Op zijn ziekbed zal de Eeuwige hem tot steun zijn’ (Ps 41:4). Zo wordt ook geleerd: Wie naar binnen komt om een zieke te bezoeken, zal niet op het bed gaan zitten, niet op de bank en ook niet op een stoel, maar hij zal zich bedekken en op de grond gaan zitten omdat de Shechina boven het ziekbed aanwezig is, want er staat geschreven: ‘Op zijn ziekbed zal de Eeuwige hem tot steun zijn’ (Ps 41:4).”* (נדרים Nedarim 40a).

Ziekenbezoek in de Bijbel

Voor Messiasbelijdende Joden en gelovigen uit de volken behoort het eigenlijk vanzelfsprekend te zijn om zieken te bezoeken en voor hun genezing te bidden omdat Yeshua het ons heeft voorgedaan en wij Hem daarin zullen navolgen, want er staat geschreven: *“Wie zegt, dat hij in Hem blijft, behoort ook zelf zo te wandelen, als Hij gewandeld heeft.”* (יוחנן א' [1 Johannes] 2:6). Ook binnen het traditionele Jodendom wordt het ziekenbezoek beschouwd als een nobele taak in navolging van G'd, want er staat geschreven: *“De Eeuwige, uw G'd, zult gij volgen!”* (דברים D'varim [Deuteronomium] 13:5). Volgens de Talmud moeten wij daarom ook de zieken bezoeken, zoals Hij dat deed, want in de Joodse traditie was het G'd zelf die het voorbeeld van Biquir Cholim gaf, toen Hij samen met twee engelen op de derde, meest pijnlijke dag na de B'rit Mila [besnijdenis], de aartsvader Av'raham bezocht (בראשית B'reshit [Genesis] 18:1). *“G'd bezocht de zieke Av'raham, zo moeten ook wij zieken bezoeken.”* (סוטה Sota 14a). Er staat verder geschreven: *“...en leer hun welke weg ze moeten bewandelen en welke plichten ze moeten vervullen”* (שמות Sh'mot [Exodus] 18:20), wat door de wijzen ook geïnterpreteerd wordt als een verwijzing naar de plicht om zieken te bezoeken (בבא קמא Bava Qama 100a en בבא מציעא Bava Metzia 30b). De Bijbel vermeldt ook andere voorbeelden van Biquir Cholim. Bekend uit de Parasha ויחיי Vayechi is het ziekenbezoek dat Yosef samen met zijn twee zonen bij zijn doodzieke vader Ya'aqov aflegde (בראשית B'reshit [Genesis] 48:1). Moshe [Mozes] bad voor de genezing van zijn zuster Mir'yam [Miriam], die melaats was (במדבר B'mid'bar [Numeri] 12:13). Toen de profeet Elisha [Elisa] ziek was geworden en op sterven lag, kwam koning Yoash [Joas] hem bezoeken (מלכים ב' [2 Koningen] 13:14). Het bezoek van de profeet Yeshayahu [Jesaja] aan de zieke koning Chiz'qiyahu [Hizkia] wordt vermeld in מלכים ב'

M'lachim bet [2 Koningen] 20:1 en ישעיהו Yeshayahu [Jesaja] 38:1. Yeshua bezocht de zieke schoonmoeder van Keifa [Petrus] en genas haar (מתתיהו Matit'yahu [Mattheüs] 8:14-15). Yeshua bezocht de zieken bij het bad van Betzata [Bethesda] en genas daar een man, die al 38 jaar ziek was (יוחנן Yochanan [Johannes] 5:1-13). Dit zijn slechts enkele voorbeelden van velen, maar met het ingeven van de juiste zoektermen kunt u in de digitale bijbels nog talrijke verhalen van ziekenbezoeken en wonderbaarlijke genezingen opzoeken.

Aandacht

Wanneer mensen ziek zijn hebben zij een grote behoefte aan gerichte aandacht. In eerste instantie uiteraard van de artsen en verpleegkundigen die aan een goed en spoedig herstel moeten bijdragen, maar ook van familieleden, vrienden en geloofsgenoten. Zij kunnen gewoon nabij zijn, een luisterend oor hebben, ondersteunen met praktische zaken, bidden, voorlezen, helpen om de tijd van ziekte goed door te komen, of helpen bij het zoeken naar antwoorden op levensvragen die de ziekte kan oproepen en natuurlijk ook de zieke zegenen. Dat zijn allemaal belangrijke aspecten van de Biquir Cholim. Uw aanwezigheid zelf is al therapeutisch en daarom van groot belang voor de patiënt.

Hulp aanbieden

De Joodse gezondheidszorg en de medische wetenschap stonden al in de tijd van de Talmud, die op de tijd van de Mishna volgt, op een hoog peil, maar was toch nog zeer ontoereikend, waardoor het ziekenbezoek, zoals ik al eerder aangaf, vaak van levensbelang voor de patiënt was. Daarom werd indertijd van de bezoeker verwacht, dat hij zich van de ernst van de situatie, waarin de zieke verkeerde op de hoogte ging stellen om de nodige hulp tot genezing aan te kunnen dragen. Tegenwoordig is deze noodzaak sterk verminderd en daarom meent Rabbi Eliezer Yehuda Waldenberg, dat men er onder de huidige omstandigheden in de moderne ziekenhuizen alsook met voldoende thuiszorg redelijkerwijs van uit mag gaan, dat de zieke in lichamelijk opzicht in elk geval niets te kort komt. Maar de patiënt heeft ook andere noden. Probeer bij het ziekenbezoek uit te vinden hoe u kunt helpen. Het Hebreeuwse woord ביקור Biquir betekent niet voor niets onderzoek plegen, informatie inwinnen. Hoewel het woord in Bijbelse tijden slechts 'onderzoek' betekende, was het in de tijd van de Mishna reeds een vaste uitdrukking voor ziekenbezoek geworden omdat de gewoonte om zieken te bezoeken zich ontwikkeld heeft tot een plicht naar de situatie van de patiënt te informeren. (Nedarim 38b). Ook nu geeft de term Biquir Cholim nog steeds aan, dat een belangrijk onderdeel van het ziekenbezoek daarin ligt, te onderzoeken ofwel na te gaan wat de zieke nodig heeft. In het geval dat de zieke thuis in bed ligt kunt u bijvoorbeeld denken aan boodschappen doen, naar de dokter brengen of het huis schoonmaken als er geen thuishulp is. Volgens Rabbi J.J. Grunwald bestaat de Mitz'va van de Biquir Cholim daarom uit vier onderdelen: 1. dawningen [bidden] om genezing, 2. de ziekenkamer en omgeving schoonhouden en verzorgen, 3. Zorgdragen voor alle overige behoeften van de zieke en 4. de zieke steunen door persoonlijke aandacht en zorg. Het eerste onderdeel, het bidden voor herstel, zal ik in deze studie als laatste behandelen omdat het veruit het belangrijkste is.

Opmonderen

Rabbi Eliezer ben Horkanos, bijgenaamd Rabbi Eliezer de Grote, gaf vele eeuwen geleden in zijn testament een aanbeveling mee voor zijn zoon, die nog steeds actueel is: *"Mijn zoon, wees er steeds op bedacht de zieke te bezoeken, want wie de zieke bezoekt, verlicht hierdoor diens ziekte; en wanneer je bij de zieke binnenkomt, doe dat met vreugde, want zijn hart en zijn ogen zijn gekeerd naar de aankomende mensen. Bemoei je met hem, opdat hij zich tot zijn Schepper wende, bid voor hem en verlaat hem dan. Zorg ervoor dat jouw aanwezigheid hem niet zwaar valt, want hij heeft het al zwaar genoeg met zijn ziekte."* (Ar'chot Chayim). Dat zijn wijze woorden die wij ons ter harte zouden moeten nemen als wij op ziekenbezoek gaan. Men mag niet met lege handen op ziekenbezoek gaan en men moet er dus voor zorgen, dat het bezoek de zieke niet te zwaar valt. De patiënt moet baat hebben bij het bezoek en daarom is

aan één stuk door kletsen erg vermoeiend en ook een toeloop van een grote groep mensen is niet altijd even prettig of wenselijk. De zieke is er natuurlijk het meest bij gebaat wanneer hij of zij zelf mee werkt aan zijn of haar eigen genezing en om deze reden moet men de zieke niet zeggen dat het niet zo goed gaat om hem of haar niet te demotiveren. Het heeft dus ook geen zin om somber te zijn of te huilen wanneer u een zieke gaat bezoeken, want daar knapt niemand van op. Het zou derhalve zeer onverstandig zijn om zwaarmoedige gedachten in de ziekenkamer te uiten. U moet juist positief overkomen. Het beste is een beetje te glimlachen, hoop geven en wat vrolijkheid over te brengen. Zorg er in elk geval voor dat er een glimlach op het gezicht van de zieke tevoorschijn komt, want dat is de eerste stap in de goede richting. Volgens Rabbi Yosef Eliyahu Henkin vindt een zieke het niet altijd even prettig bezocht te worden en legt dus de nadruk op de behoeften van de zieke (מריה Moria 5734, 5:4:13). Rambam schrijft in הלכות אבילות Hil'chot Avelut 14:4 met betrekking tot de Biquir Cholim, dat *“ieder die zijn bezoeken vermeerdert, als prijzenswaardig beschouwd wordt, zolang als deze bezoeken geen overlast voor de patiënt zijn.”* In tegenstelling tot andere Mitz'vot die zonder begrenzing zijn kan de Biquir Cholim dus wel een grens hebben, namelijk op het moment dat het ziekenbezoek een averechtse uitwerking heeft op de patiënt.

Bezoektijden

Zorg dat u uw bezoektijd goed uitkiest. Natuurlijk mag u de zieke in principe al naar gelang van diens behoefte bezoeken, misschien zelfs meerdere malen per dag, maar toch waarschuwen de rabbijnen voor overdrijving. Een oude Joodse traditie stelt daarom, dat de eerste drie dagen gereserveerd moeten blijven voor de naaste familie en vrienden. Zij hebben voorrang in het ziekenbezoek, terwijl de andere kennissen slechts na drie dagen welkom zijn (Yore De'a 335:1). Ook moet men de zieke volgens de Talmud niet in de vroege ochtend of de late avond gaan bezoeken, want de eerste en laatste drie uren van de dag zijn niet voor bezoeken weggelegd (נדריים Nedarim 40a). De reden hiervoor is, dat de zieke er 's morgens beter uitziet en zijn toestand minder ernstig lijkt dan in werkelijkheid waardoor de bezoeker een verkeerde indruk krijgt en daardoor minder geneigd zou zijn om voor de genezing te davenen [bidden]. In de avonduren daarentegen is doorgaans de koorts hoger en is de zieke door het vele bezoek en allerlei onderzoeken vaak vermoeid en afgemat. Daarom ziet de patiënt er 's avonds slechter uit en gaat dus ogenschijnlijk achteruit waardoor bij de bezoeker de indruk gewekt wordt, dat de situatie hopeloos is (נדריים Nedarim 40a). Maimonides echter, die zelf arts was, geeft in een commentaar met betrekking hierop nog een andere reden aan dan de Talmud. Volgens hem moet men het ziekenbezoek gedurende de eerste en laatste drie uren van de dag vermijden omdat op die tijdstippen de zieken verzorgd worden. (הלכות עבל Hil'chot Avel 14). Wanneer er een medische behandeling plaatsvindt of net heeft plaatsgevonden, is het eveneens zeer waarschijnlijk dat de patiënt niet in de stemming is om bezoek te ontvangen. Verdere somt de Talmud nog een aantal ziekten op, waarbij teveel bezoek de zieke slechts zou belasten, zoals darmstoornissen als diarree, hevige hoofdpijn, hoge koorts, besmettelijke ziekten enzovoorts (נדריים Nedarim 41a). Deze zieken kan men daarom beter bezoeken wanneer zij dat zelf ook aankunnen en het bezoek medisch verantwoord is.

Ziekenbezoek op Shabat

Hoe zit het met de Biquir Cholim op Shabat? Is het wenselijk en toegestaan? Wenselijk is het in elk geval, want niemand zou het leuk vinden om de Shabat in eenzaamheid door te brengen. Het ziekenbezoek lijkt mij daarom juist op Shabat meer dan welkom! Omdat in vroegere tijden de Biquir Cholim voor velen het verschil uitmaakte tussen leven en dood, werd het door de Chagamim [wijzen] al eeuwen geleden toegestaan om zieken ook op Shabat te bezoeken en te genezen. Ook is het naast het ziekenbezoek een vaste gewoonte om op Shabat een מי שברך Mi Sheberach [voorbede voor een ernstig zieke] in de sjoel [synagoge] te laten uitspreken. De redding van een mensenleven verdringt immers het Shabatgebod. Zelfs bij het geringste vermoeden van levensgevaar zijn alle soorten van genezing op de Shabat gerechtvaardigd, want: *“Ieder, die een ziel in het leven behoudt, hem wordt dat aangerekend als had hij de hele*

wereld behouden!" (סנהדרין Sanhedrin IV, 5). Behalve werken der noodzakelijkheid zoals o.a. de werkzaamheden van de Kohanim [priesters] en de Leviten op Shabat in de tempel alsook die van de rabbijnen, de Chassanim [voorzangers] en de Shamashim [synagogediensdienaars], zijn daarom ook werken van barmhartigheid toegestaan. Alle Shabatwetten worden namelijk aan kant gezet als men een leven moet redden, bijvoorbeeld als iemand in het water valt of ernstig ziek is. Dan is men verplicht hem te redden ook al overtreedt men daarmee het draagverbod. Men mag de drenkeling of de zieke zelfs met de auto naar een ziekenhuis brengen als dat voor zijn levensbehoud nodig is. Op Shabat rijdt men normaal gesproken geen auto omdat de auto מוקצה Muq'tza is, d.w.z. een voorwerp, dat op Shabat niet verplaatst mag worden. De eerbied voor het leven heeft dus tot gevolg dat zodra ziekte of levensgevaar in het geding zijn, het werken draagverbod opgeheven wordt. Daarom komen wij in de Talmud ook de volgende regel tegen: *"Ontheilig ten behoeve van hem één Shabat, opdat hij nog vele Shabatot moge vieren."* (Shabat 151 en יומא Yoma 85b). In het Nederlands bestaat de gezegde: "Nood breekt wetten". En dat is ook zo! Yeshua maakte dit duidelijk door de diverse genezingen, die Hij op Shabat verrichtte. Vier van deze genezingen, die door het feit dat deze op Shabat plaatsvonden door de tegenstanders van Yeshua werden bekritiseerd, namelijk de genezing van een man met een verschrompelde hand (מתתיהו Matit'yahu [Mattheüs] 12:9-13); de genezing van een waterzuchtige (Lucas 14:1-6); de genezing van de verkromde vrouw (Lucas 13:10-17) en de genezing van de zieke aan de vijver Bethesda (יוחנן Yochanan [Johannes] 5:1-16) werden door Yeshua op rabbijns niveau verdedigd onder aanhaling van Torateksten. Het is dus beslist niet zo, dat men op Shabat helemaal niets mag doen! Zowel Yeshua alsook de Talmud leren ons, dat óók binnen het orthodoxe Jodendom werken van noodzakelijkheid en werken van barmhartigheid zonder meer zijn toegestaan. Het Hebreeuwse woordje חסד Chesed betekent immers zowel g'dsvruchtig en vroom alsook genadig en barmhartig, om daarmee aan te duiden, dat werken van barmhartigheid in zekere zin ook werken der g'dsvrucht zijn, en dus zeer betamelijk op Shabat.

Het ziekenbezoek heeft geen grens

Volgens de Talmud worden er geen grenzen gesteld aan de Biquor Cholim: *"Er wordt geleerd: Het ziekenbezoek heeft geen grens. Wat betekent; heeft geen grens? Rabbi Yosef meende te kunnen zeggen: Geen grens voor het loon dat hem daarvoor wordt geschonken. Toen zei Rabbi Abaye tegen hem: Heeft dan één van de Mitz'vot [geboden] een grens opgrond waarvan hem het loon geschonken wordt? Wij hebben toch geleerd: Wees net zo voorzichtig bij een lichte gebod als bij een zware, want u weet niet, welke loon voor de gebodsvervulling geschonken wordt (Mishna Avot II,1). Maar, zo zei Abaye, zelfs een grote bij een kleine! Rava zei: Zelfs honderd keer per dag!"* (נדרים Nedarim 39b). Drie rabbijnen, drie interpretaties van dezelfde tekst. Rabbi Yosef legde de zinsnede *"Het ziekenbezoek heeft geen grens"* zo uit dat het loon daarvoor onbegrensd is. Rabbi Abaye geeft als uitleg, dat de aanzienlijke de geringe ofwel de rijke de arme moet bezoeken. Volgens Rabbi Rava betekent het, dat het aantal ziekenbezoeken geen grenzen heeft. Ik denk dat ze allemaal een beetje gelijk hebben, maar mijn persoonlijke voorkeur gaat toch meer uit naar de opvatting van Rabbi Abaye, met dien verstande, dat men de zieken dient te bezoeken zonder aanzien des persoons. Natuurlijk is het lofwaardig als een belangrijk persoon een arme sloeber bezoekt als hij ziek is, maar dat wil nog niet zeggen dat ik een zieke directeur geen bezoek zou gunnen enkel om het feit dat hij rijk is. Ziek is ziek! Zo zijn er in de Talmud een aantal passages waarin het bezoek van een wijze aan een zieke collega beschreven wordt. Rabbi Yanai ben Yish'ma'el werd ziek, en Rabbi Yish'ma'el ben Zirud bracht hem een bezoek (עבודה זרה Avoda Zara 30a). Rabbi Yosei ben Kisma werd ziek, en Rabbi Chanina ben Teradion bracht hem een bezoek (עבודה זרה Avoda Zara 18a). Rabbi Zera werd ziek, en Rabbi Avahu bracht hem een bezoek (ברכות B'rachot 46a). *"Toen Rabbi Yochanan ziek was, werd hij bezocht door Rabbi Chanina. Deze zei een zegenspreuk over hem, waardoor zijn toestand verbeterde. Enkele dagen later werd Rabbi Chanina ziek en Rabbi Yochanan, die hem kwam bezoeken zei tot hem: Waarom zeg je niet die spreuk die je destijds over mij gezegd hebt en waardoor ik genezing ontving? Rabbi Chanina zei: Toen ik zelf niet*

ziek was kon ik anderen heilzaam toespreken, nu echter, nu ik zelf ziek ben, heb ik hulp van anderen nodig.” (ברכות B'rachot 5). Zoals gezegd strekt de Mitz'va van Biquir Cholim zich uit tot alle rangen en standen, dus alle sociale lagen zonder aanzien des persoons, want ook de ziekte zelf maakt geen onderscheid tussen arm en rijk. Iedereen die ziek is heeft liefde en aandacht nodig om te kunnen herstellen. Ook Yeshua en Zijn Talmidim bezochten en genazen zowel onbemiddelde alsook welgestelde zieken. Daarom mogen ook wij ons met de Biquir Cholim niet alleen beperken tot belangrijke personen of onze naaste familieleden en vrienden, maar wij moeten ook zieken bezoeken waar anderen op neer kijken. Rabbi Aqiva, één van de bekendste rabbijnen, hoog in aanzien, achtte het niet beneden zijn waardigheid om een zieke leerling van hem, die geen ziekenverzorger had en geen bezoek kreeg, zelf te bezoeken en te verplegen. Wij lezen hierover in de Talmud: *“Toen Rabbi Chelbo ernstig ziek werd, ging Rabbi Kahana naar buiten en verkondigde luidkeels: Rabbi Chelbo is ziek, maar niemand kwam hem bezoeken! (Rabbi Kahana sprak tot de leerlingen, die Rabbi Chelbo als eersten hadden moeten bezoeken). Hij zei verder: is het niet voorgekomen dat één van de Talmidim [leerlingen] van Rabbi Aqiva ziek werd en dat de wijzen niet zijn gekomen om hem te bezoeken? Toen deed Rabbi Aqiva zelf zijn intrede om hem te bezoeken. Hij zorgde voor schoonmaak en verfriste de lucht. De zieke leerling herstelde en zei: Meester, u heeft mij beter gemaakt! Rabbi Aqiva ging naar buiten en poneerde: Een ieder die de zieken niet bezoekt is even schuldig als degene, die bloed vergiet!”* (נדרים Nedarim 40a). Rabbi Yehuda haChasid schrijft in zijn middeleeuwse werk: *“Indien er twee zieken te bezoeken zijn, van wie de een arm en de ander rijk is, terwijl velen de rijke bezoeken, moet u naar de arme gaan om hem te bezoeken; hieromtrent wordt gezegd: ‘Gelukkig wie zorgt voor de armen’ (Ps 41:2).”* (ספר חסידים Sefer Chasidim, paragraaf 361). In de Talmud lezen wij een uitspraak van Rav met een soortgelijke strekking: *“Hij die de zieke bezoekt, zal ontsnappen aan de straf van de hel”* (נדרים Nedarim 40a), steunend op de reeds meerdere keren geciteerde zin uit Psalm 41:2: *“Gelukkig wie zorgt voor de armen; in kwade dagen zal de Eeuwige hem uitkomst geven”*, die gevolgd wordt door de belofte in vers 4: *“Op zijn ziekbed zal de Eeuwige hem tot steun zijn. Hoe lang hij ook ziek ligt, U keert zijn lot ten goede!”* Ziekenbezoek zonder onderscheid houdt echter niet alleen in, dat we geen onderscheid mogen maken tussen arm en rijk, maar dat we ook geen onderscheid mogen maken tussen jood en niet-jood: *“Onze meesters leerden: Men verzorge de armen uit de volken samen met de armen van Israëel, en men bezoeke de zieken uit de volken samen met de zieken van Israëel, en men begrave de doden uit de volken samen met de doden van Israëel, omwille van de vrede.”* (גיטין Gitin 61a). Dit wordt in Israëel daadwerkelijk in praktijk gebracht, want in de Israëliëse ziekenhuizen worden naast Israëliëse zieken ook Palestijnse zieken verpleegd en in oorlogssituaties zoals de recente Gaza-oorlog krijgen gewonde vijanden dezelfde medische verzorging als de Israëliëse gewonden.

Bezoek aan een terminale patiënt

Mocht de ziekte zo ver gevorderd zijn, dat een herstel niet meer mogelijk is, dan legt de terminale patiënt in de וידוי Vidui [zondenbelijdenis] tegenover de Eeuwige rekenschap af van zijn levenswandel op aarde. In het Sha'arei Tzedeq Ziekenhuis in Jeruzalem had men vroeger de gewoonte om iedere ochtend collectief met alle patiënten Vidui te zeggen, zodat niemand het gevoel zou hebben dat zijn leven binnenkort beëindigd zou zijn. Ten aanzien van terminale patiënten schrijft Dr. David Hausdorff in het voorwoord van de orthodoxe Sidur het volgende: *“En als er, menselijk gesproken, geen uitzicht op verhoring van ons gebed bestaat? Nemen we als voorbeeld, wanneer een zieke door de artsen een kwaadaardig gezwel is geconstateerd, dat niet meer geopereerd kan worden Laat ons dan ook het voorbeeld van koning David volgen, toen hij na zijn zonde met Batsheva [Batseba] van de profeet Natan vernomen had, dat zijn pas geboren zoontje zou sterven en hij toch bad. Want hij sprak: ‘Misschien zal G'd mij toch genadig zijn en het kind laten leven’ (שמואל ב' Sh'mu'el bet [2 Samuël] 12:22). En zo zullen we voor iedere zieke uit onze naaste omgeving G'ds hulp vragen, ingelast in de Sh'monei Es'rei: ‘Wilt U, G'd, spoedig volledige genezing, geestelijk en lichamelijk, zenden aan...’ Misschien doet G'd een wonder. Misschien hebben de medici zich vergist. Misschien wordt van medische zijde tijdig een ontdekking gedaan, waardoor de groei van het gezwel wordt geremd en onze patiënt*

gered. En indien we de steeds voortschrijdende achteruitgang van onze patiënt waarnemen, zullen we G'd bidden zijn lijden zo gering mogelijk te doen zijn, en de artsen het juiste inzicht te geven om door juiste toediening van geneesmiddelen de smarten zo veel mogelijk te verzachten." En daarmee zijn we bij het laatste onderdeel van deze studie gekomen: het gebed!

Dawenen [bidden] voor de zieken

Zoals ik bij de opsomming van de vier onderdelen waaruit de Biquor Cholim is samengesteld heb vermeld, is het eerste onderdeel, het bidden voor herstel, naast het verschaffen van de nodige fysieke en psychische hulp, in de Joodse geloofsbeleving veruit het belangrijkste! (יורה דעה Yore De'a 335:4). Rabbi Chanina stelde namens Rav: "Hij, die in staat is voor een zieke te dawenen [bidden] en dit niet doet is een zondaar", zoals de profeet Sh'mu'el [Samuël] op het eind van zijn leven zei: "Wat mij betreft, het zij verre van mij, dat ik tegen de Eeuwige zou zondigen door op te houden voor u te bidden!" (שמואל א' Sh'mu'el alef [1 Samuël] 12:23). Wij allen hebben de plicht, voor onze zieke medemens te bidden en mogen ons niet verschuilen achter een misplaatste nederigheid, door te stellen dat we het gebed voor de zieke maar beter kunnen overlaten aan de rabbijnen, voorgangers of oudsten. Natuurlijk is het wel zo, dat men op de eerste plaats in navolging van יעקב Ya'aqov [Jacobus] 5:14-15 de oudsten moet laten komen en ook in de Joodse traditie is het oude gewoonte, om voor het dawenen voor de zieke een beroep te doen op de geestelijke leiders van de stad (יורה דעה Yore De'a 335:10), maar desalniettemin ligt de plicht om de zieke te bezoeken en voor hem te bidden, bij elke gelovige (יורה דעה Yore De'a 335:14). Over Rabbi Chanina, die bekend was door zijn vroomheid en zijn vrijwillige armoede, verhaalt men, dat hij na het gebed voor een zieke precies wist of deze zou genezen of niet: "Het gebeurde eens, dat de zoon van Rabbi Gamli'el ziek werd. Hij stuurde twee geleerden tot Rabbi Chanina, de zoon van Dosa met het verzoek om voor zijn genezing te bidden. Zodra hij hen zag, ging hij naar de bovenkamer en bad voor zijn genezing. Toen hij naar beneden kwam, zei hij tegen hen: Gaat heen, want de koorts heeft hem verlaten. Zij vroegen hem: Bent u een profeet? Toen zei hij: Een profeet ben ik niet en ook geen zoon van een profeet, maar zo heb ik het ontvangen: Als het gebed mij vlug van de borst gaat, dan weet ik dat het door G'd wordt aangenomen en zo niet, dan weet ik dat het afgewezen is." (ברכות B'rachot 34b). Sommige Joden zijn van mening, dat men voor terminale patiënten beter in de sjoel kan dawenen, zonder medeweten van de zieke, om door de gebeden niet aan hem of haar te laten blijken hoe ernstig de situatie is. Rabbi Moshe Feinstein daarentegen is van mening, dat het juist beter zou zijn om tijdens het bezoek voor de zieke te dawenen. Volgens hem zijn de gebeden in de directe buurt van een zieke namelijk krachtiger omdat de Shechina [G'ddelijke Aanwezigheid] bij het ziekbed sterker gevoeld wordt (יורה דעה Ig'rot Moshe, איגרות משה Yore De'a 223). Ik ben van mening dat dit niet alleen voor terminale patiënten geldt, maar voor alle zieken. Het gebed voor genezing is wel degelijk in alle ziekte-toestanden op zijn plaats. De kamer waarin de patiënt ligt is een heilige plek. Wanneer u daar bent kunt ook u - uiteraard met goedvinden van de zieke - een gebed opzeggen voor een spoedig herstel. In de Joodse geloofsgemeenschap is het gebruikelijk, bij een gebed voor een bepaald iemand alle zieken van Israël in te sluiten (יורה דעה Yore De'a 335:6). Hierdoor krijgt het gebed namelijk eerder een gemeenschappelijke dan een persoonlijke status, wat zijn waarde versterkt (יורה דעה Yore De'a 335:4). Door in bijzijn van de zieke troostvolle gebeden uit te spreken wekt de bezoeker bij hem of haar vertrouwen in G'd hetgeen het genezingsproces ten goede komt. De vrolijke en optimistische wens tot spoedig herstel bij het ziekenbezoek op Shabat, waarop klaagtonen uit den boze zijn, is een religieuze zin, waarvan de Talmud meerdere versies opgeeft (Shabat שבת 12ab). Speciale genezingsdiensten zoals in Evangelische kringen en gebedsgenezing met luidruchtig claimen van de genezing kent het Messiasbelijdend Jodendom niet. Maar zoals ik hierboven al heb uitgelegd, wil dat dus niet zeggen dat er helemaal niet om genezing gebeden wordt. Integendeel! De achtste bede van het Achttiengebed is juist een bede om genezing en begint met de woorden: "Genees ons, Eeuwige, dan zijn wij genezen!" Driemaal per dag worden deze woorden gezegd en niet alleen door de zieken. Wij vragen in dit collectieve gebed niet gericht om genezing voor specifieke personen die ziek zijn, maar wij zeggen collectief:

“Genees ons!”, ook als we zelf niet ziek zijn. Door het uitspreken van dit gebed ontstaat een verbinding tussen de gezonde bidders en degenen die ziek zijn. Daarom verbindt in de joodse traditie het gebed de enkeling met de gemeenschap en verbindt het gebed de gemeenschap met de enkeling. Wil men echter specifiek bidden voor de genezing van een zieke uit onze naaste omgeving om G’ds hulp voor hem of haar te vragen, dan wordt dit gebed aan het שמונה עשרה Sh’mone Es’re toegevoegd, niet als claim, maar uitsluitend als smeekbede. Wij vragen de Eeuwige nederig of Hij de zieke wil genezen, of Hij de artsen wijsheid en inzicht wil geven om de juiste diagnose te stellen, de juiste behandeling en de juiste toediening van geneesmiddelen te geven om de pijn zo veel mogelijk te verzachten. Het zeggen van de gebeden zowel thuis alsook in het ziekenhuis, kan bovendien een gunstige invloed hebben op de geestesgesteldheid van de zieke en daardoor het genezingsproces versnellen. Naast de gebeden worden derhalve ook enkele toepasselijke Bijbelteksten gelezen, waar de zieke kracht uit kan putten. Het gebed om genezing in het Sh’mone Es’re luidt als volgt: *“Genees ons Eeuwige en we zullen genezen zijn, help ons en we zullen geholpen zijn, want U komt onze lof toe; en schenk ons volledige genezing voor al onze kwalen, Want U, onze G’ d en Koning, bent een betrouwbare arts, vol ontferming! Geprezen zijt Gij, Eeuwige, die de zieken van Zijn volk Israël geneest!”* Daar kan dus het persoonlijke gebed aan worden toegevoegd: *“Moge het Uw wil zijn, Eeuwige, onze G’ d en G’ d van onze voorouders, dat U vanuit de hemel spoedig volledige genezing zendt, geestelijk zowel als lichamenlijk aan de zieke n.n. tezamen met de andere zieken van Uw volk Israël! Geprezen zijt Gij, Eeuwige, die de zieken van Zijn volk Israël geneest!”* Een מי שברך Mi Sheberach [voorbede voor een ernstig zieke] wordt in de synagoge alsook in een messiasbelijdende Joodse gemeente als volgt uitgesproken: *“Moge Hij die onze voorouders Av’raham, Yitz’chaq, Ya’aqov, Moshe en Aharon, David en Sh’lomo, Sara, Riv’qa, Rachel en Lea zegende, nu Zijn zegen en genezing geven aan n.n. die ziek is. Als gemeenschap smeken wij U, die de grootste Genezer van allen bent, de krachten tot genezing die U in hem/haar heeft gelegd te versterken. Geef hem/haar geestkracht, geduld, moed, en de wil om te genezen. Geef de artsen en allen die bij de verpleging zijn betrokken het inzicht en de wijsheid om de pijn en het lijden op de beste wijze te verzachten. Mogen allen die dagelijks voor de zieke zorgen, worden gezegend met wijsheid om de juiste woorden te spreken, met moed en doorzettingsvermogen en met steun vanuit de gemeenschap. Moge de zieke, samen met alle andere zieken, spoedig en volledig genezen van alle lichamenlijke en geestelijke kwalen. Moge hij/zij nog vele jaren van leven en gezondheid krijgen, om U, de betrouwbare Genezer, te kunnen danken en prijzen tot in lengte van dagen. Dat vragen wij u in de naam van Yeshua M’shichenu, amen!”* De laatste zin zegt men natuurlijk niet in de synagoge. Heel belangrijk is, dat u de zieke zelf een gebed laat uitspreken, want dat draagt niet alleen bij tot een lichamenlijk herstel, maar ook tot de geestelijke opbouw van de patiënt. תפילה של חולה T’fila shel chole/chola - Gebed van de zieke: *“Genees mij, Eeuwige, dan zal ik genezen zijn; help mij, dan zal ik geholpen zijn, want Gij zijt mijn lof!”* (ירמיהו Yir’m’yahu [Jeremia] 17:14). *“Schenk mij volledige genezing van al mijn aandoeningen, want U bent G’ d en Koning, U bent een betrouwbare Heelmeester vol mededogen. Baruch Ata Adonai, rofe haCholim! Geprezen zijt Gij, Eeuwige, die de zieken geneest! In mijn ziekte wend ik mij tot U, mijn G’ d, zoals een kind zich tot een ouder wendt om hulp en troost te vinden. Versterk in mij de wonderbaarlijke kracht tot genezing die U in ons heeft gelegd. Sta mijn artsen en verplegers bij zodat zij mijn herstel spoedig zullen weten te verwezenlijken. Laat het besef van Uw liefde en trouw tot steun en troost zijn voor mijn dierbaren; verlicht de last die zij moeten dragen en vernieuw hun vertrouwen. Moge door mijn ziekte mijn vertrouwen in U niet verminderen; moge mijn situatie geen afbreuk doen aan mijn betrokkenheid bij anderen. Laat mij door deze ziekte tot een dieper besef komen van alles wat goed is in het leven tot een grotere waardering van de zegeningen die behoren bij het leven zelf en tot meer medeleven met allen die pijn moeten lijden. Baruch Ata Adonai, rofe haCholim! Geprezen zijt Gij, Eeuwige, die de zieken geneest! Mijn G’ d en G’ d van mijn voorouders, in diepe nood stort ik mijn hart voor u uit. De lange dagen, nachten en weken van lijden zijn moeilijk te verdragen. Ik verlang naar de hulp die alleen U kunt geven. Help mij beseffen dat U bij mij bent, dat Uw zorg mij omgeeft. Wek de kracht in mij op om mijn zwakte te overwinnen, geef mijn geest rust door het vertrouwen op Uw liefde. Laat mij oprechte dankbaarheid voelen voor alle aandacht en zorg die aan mij wordt besteed. Zoals mijn*

dierbaren mij kracht schenken, zo moge ik door mijn houding hen bemoedigen. Moge de kracht tot genezing die U in mij heeft gelegd mij tot herstel brengen, zodat ik met heel mijn wezen kan verkondigen: 'Ik zal niet sterven, maar leven en ik zal de daden van Adonai vertellen!' (תְּדַלִּים Tehilim [Psalmen] 118 :17). Dat alles vraag ik U in de naam van Yeshua M'shicheinu, amen! Baruch Ata Adonai, rofe haCholim! Geprezen zijt Gij, Eeuwige, die de zieken geneest! Amen!" Voor een operatie zegt de zieke het volgende gebed: "Voordat ik mijn operatie onderga, wend ik mij tot U die altijd bij mij bent. U schiep het vermogen tot genezing dat in mijn lichaam is, en de kracht en de moed die mijn geest versterken. Moge Uw nabijheid mij over mijn angst heen helpen en mij vertrouwen geven. De rijke mogelijkheden van de wetenschap en het wonderlijke plan van de schepping behoren U toe. Ik dank U voor het inzicht van mijn artsen, de kundigheid van mijn chirurg, de toewijding van degenen die mij verplegen. Zij zijn Uw partners in het werk van de genezing. Zij stellen mij gerust en troosten mij. Hemelse Vader, ik ben Uw Kind dat door U is geschapen. Breng mij met een gerust hart naar de diepe slaap en wek mij weer op weg naar gezondheid. Dat vraag ik U in de naam van Yeshua M'shicheinu, amen! Baruch Ata Adonai, rofe haCholim! Geprezen zijt Gij, Eeuwige, die de zieken geneest! Amen!" Al deze gebeden, die ik hier in het Nederlands heb weergegeven, staan in de liturgie, die u op mijn website kunt vinden, ook in het Hebreeuws. Ik wil het eerste deel van deze studie over de Biquor Cholim, het ziekenbezoek, afsluiten met de prachtige belofte, die ik de volgende keer nader zal behandelen: "Het gelovige gebed zal de zieke redden, en de Eeuwige zal hem laten opstaan!" (יַעֲקֹב Ya'aqov [Jacobus] 5:15). Amen!

Werner Stauder